

XALQ MUSIQA MEROSIDA BOLALAR FOLKLOR QO'SHIQLARINING TUTGAN O'RNI

Rajabov To'xtasin Ibodovich
Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrasida professori,
p.f.d.(DSc)

Rahmatova Maftuna To'yevna
Buxoro davlat universiteti San'atshunoslik fakulteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat
kafedrasida 3-bosqich talabasi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.046>

Annotatsiya.: Maqolada folklor qo'shiqlarining o'ziga xos ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarga egaligi bilan ahamiyatli ekanligi haqida fikr yuritiladi. Ular xalqimizning badiiy-musiqiy merosi sifatida o'z o'rniga ega va son jihatdan juda ko'p, ammo ularning barchasini ham o'quvchilarini estetik tarbiyalash vositasi sifatida qo'llash maqsadga muvofiq bo'lmasligi mumkin. Chunki ular o'zining badiiy jihatdan mazmun-mohiyati, musiqiy tuzilmasi, kuylanishiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Ularni muayyan pedagogik talablar asosida tanlab olish talab etilishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: musiqa, folklor qo'shiqlari, o'quvchi-yoshlar, bilim, ko'nikma, malaka, musiqiy savodxonlik, xalq musiqasi, qo'shiq, dunyoqarash, marosim, urf-odat, an'ana, folklorshunoslik.

РОЛЬ ДЕТСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН В НАРОДНОМ МУЗЫКАЛЬНОМ НАСЛЕДИИ

Ражабов Тўхтасин Ибодович
доктор педагогических наук (DSc), профессор, кафедры музыкального исполнения и
культуры, Бухарского государственного университета

Рахматова Мафтуна Тўевна,
Студентка 3-курса Бухарского государственного университета, кафедра музы-
кального исполнительства и культуры

Аннотация: В статье рассматривается правильно учению музыки и пению народных песен, здесь пишется об особенностях песен соседних стран и зарубежных стран. Здесь рассказывается об знании музыки, пение музыки, как сыграть народные музыкальные инструменты, умение их слышать, уловление ритма музыки и тансывание.

Ключевые слова: музыка, народная музыка, ученики, знание, навыка, опыт, музыкальное знание, народные музыки, песня, мировоззрение, традиция, фольклористика.

THE ROLE OF CHILDREN'S FOLK SONGS IN THE FOLK MUSICAL HERITAGE

Rajabov Ibodovich Ibodovich
professor doctor of pedagogical sciences (DSc) of Bukhara State University
Department of Music Performance Cultur

Maftuna Rahmatova Toyevna
3rd stage student of Bukhara State University, Faculty of Arts, Department of Music
Performance and Culture

The article teaches students how to sing in music lessons, introducing contemporary, folk songs on various genres, characters, themes, samples of composer art, brotherly and foreign music, mainly through listening to music. In this process, the student listens to music and then begins to practice, whether they are singing, playing on children's instruments, performing

rhythmic and dance moves appropriate to the music, theoretical, practical knowledge, skills and, most importantly, music. perceptions are developing.

Key words: music, folk songs, students, knowledge, skills, skills, musical literacy, folk music, song, worldview, ritual, tradition, folklor.

Respublikamizda o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama barkamol, ma'naviy etuk kishilar bo'lib etishishlari uchun barcha imkoniyatlar yaratib berilmoqda. Ta'limning barcha bo'g'inlarida bo'lgani kabi umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchi-yoshlarni ta'limni ilk bosqichidan boshlab har jihatdan etuk qilib, ya'ni jismoniy, aqliy, axloqiy, ma'nan sog'lom qilib tarbiyalash, ayniqsa, ularda milliy g'urur, milliy ong, nafosatni uyg'un kamol toptirishga alohida e'tibor berib kelinmoqda. Chunki, milliy ong, milliy g'urur va tafakkur, eng avvalo, milliy qadriyatimiz sanalmish-tilimiz, tariximiz, xalqimizning uzoq tarixiy taraqqiyoti mobaynida shakllangan o'ziga xos madaniy va moddiy boyliklarini o'rganish, ularga mehr qo'yish, asrab avaylash va rivojlantirish negizida tarkib topadi. Shuning uchun ham xalqimizning milliy qadriyatlari tizimida muhim o'rin tutuvchi xalq musiqasining yoshlar tarbiyasida tutadigan o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Xalq donishmandligining ko'zgusi bo'lgan o'zbek xalq musiqa merosi o'zining tarbiyaviy imkoniyatlari bilan boshqa san'at turlariga nisbatan alohida jozibadorlik va ta'sirchanlik kasb etadi. Xalqimiz o'zining ijtimoiy, ma'naviy taraqqiyotining har bir bosqichida, uning turfa ko'rinishlari, urf-odat va marosimlariga atab juda ko'plab qo'shiqlar namunalarini yaratishgan. Bu esa uzoq o'tmishdan madaniy va ma'rifiy jihatdan o'ziga xos an'anaga aylanib kelgan xalq hayotining turli qirralarining badiiy estetik ifodasi sifatida an'anaviylik asosida avloddan-avlodga o'tib, kishilar tarbiyasiga bevosita yoki bilvosita kuchli, badiiy-emosional ta'sirini ko'rsatib kelgan. Bizga ma'lum bo'lishicha o'zbek xalqining boy musiqa merosi xazinasida katta yoshdagi kishilar dunyoqarashi bilan kichik yoshdagi bolalar ma'naviy olamini o'zida mujassamlashtirgan bolalar folklor qo'shiqlari (aksariyat o'yin bilan uzviy bog'liq holda ijro etiluvchi) ham salmoqli o'rin tutadi. Bunday qo'shiqlar mazmunida bolalarning o'ziga xos quvnoq, o'yinqaroq, soda va beg'ubor hayoti, dunyoqarashlari, bolalarbop o'yinlar, aytishuvlar va muayyan voqelik bilan bog'liq jarayonlarni ifoda etilishi bilan ajralib turadi. Bolalar folklor qo'shiqlarini o'rganish va tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ular ham xalq musiqasining ommaviy turlari singari badiiy va g'oyaviy mazmunga ega bo'lib, sodda shakli, ijro uslubi, nihoyatda ixcham, o'yin-raqs xarakteriga egadir. Bunday qo'shiq namunalari o'zining bolalarning ruhiy, aqliy, badiiy tafakkuri, va dunyoqarashiga mos soddaligi, kuylashga oson va qulayligi, bolalar diqqatini o'ziga tez jalb qila olish xususiyatlari bilan ulardan ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarda keng foydalanish uchun qulaylik tug'diradi.

O'zbek musiqa folklori asosida o'quvchilarni estetik tarbiyalash dolzarb muammolardan biriga aylandi. Chunki, o'zbek musiqa folklori millatning ma'naviy-musiqiy boyligi hisoblanishi bilan birga uning mazmunida milliy urf-odat va an'analar, milliy mentalitet o'z ifodasini topgan. O'zbek musiqa folklori o'zining o'ynoqiligi va jo'shqinligiga ko'ra o'quvchilarni estetik tarbiyalashda muhim didaktik vosita sanaladi. Shuning uchun ham umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Musiqqa madaniyati" o'quv fani jarayonida o'zbek musiqa folklorini o'rganish o'quvchilarning san'at asarlarini his etish, ulardan ma'naviy zavq olish, go'zallikka intilish kabi xislatlarining shakllanishida alohida ahamiyatga ega.

Shu jihatdan ham bugungi kunda o'zbek musiqa folklori asosida o'quvchilarni estetik tarbiyalash usullari, vositalarini, estetik tarbiyaning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini ochish zaruriyati alohida dolzarblik kasb etmoqda. Chunki musiqa ta'limining ushbu yo'nalishi o'quvchilarda musiqa folkloriga oid nazariy va amaliy bilimlarni, badiiy-musiqiy, estetik tafakkurni shakllantirishda, ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda dolzarb muammolardan hisoblanadi. Fuqarolik jamiyatini tarkib toptirish, eng avvalo, mazkur jamiyatda yashayotgan kishilarning ma'naviy – axloqiy jihatdan etukligi va yuksak darajadagi aqliy salohiyatiga

bog'liq. Milliy xalq musiqa merosini chuqur tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu borada qator kamchiliklar borligi ayniqsa, yoshlarni vatanga sadoqat uni sevish, ardoqlash ona vatanimizning betakror saxovati eng muhimi oliyjanob odamlari haqidagi qo'shiqlar bilan har tomonlama mukammal tanishtirib borish borasida kamchiliklar borligi aniqlandi. Mavjud nuqsonlar ta'lim muassasalarida maktablarda, kollej va letseylarda estetik tarbiya bilan bir qatorda, vatanparvarlik tarbiyasiga e'tiborsizlik bilan munosabatda bo'lishlikda, yoshlarni yuksak fazilatlar bilan san'atga, madaniyatga, milliy qadryatlarga muhabbat bilan qarovchi ularni tushunuvchi, qadrllovchi qilib tarbiyalashga e'tiborsizlik bilan qarashda, san'atda yod ta'sirlarga yoshlarni moyil bo'lishda ko'zga tashlanadi.

1. Tadqiqotni maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, ilmiy izlanishimizning manbai bo'lgan umumiy o'rta ta'lim maktablarida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning quyidagi shartlarini ko'rsatib o'tish mumkin:

2. Musiqiy estetik tarbiya mazmunida vatanparvarlik g'oyalarini tarannum etuvchi xalq kuy-qo'shiqlariga e'tiborni kuchaytirish;

3. O'zbek xalqining tarixi, an'analari va urf-odatlarini tarbiya jarayoniga kiritishning o'ziga xos shakl, usul, metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

4. Xalq qo'shiqlari tarkibidagi vatanni madh etuvchi namunalarning tarbiyaviy va didaktik imkoniyatlarini, o'ziga xos xususiyatlarini qamrab olgan o'quv metodik qo'llanmalarni yangitdan davr ruhiga moslab ishlab chiqish;

5. Umumta'lim maktablarida vatanparvarlik tarbiyasini yaxlit ya'ni, dars va darsdan tashqari holda-madaniy-ommaviy tadbirlar, konsertlar, bayramlar va turli xil uchrashuvlarda yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Bunda dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar doimo o'zaro bog'liqlikda bir-birini to'ldirib borishi zarur.

Qayd etilganlar ta'limiy-tarbiyaviy va o'quv ishlarini muvaffaqiyatli hal etilishini ta'minlaydi va musiqiy-estetik tarbiya tizimida vujudga kelgan muammolarni ijobiy xalq etishda muhim rol o'ynaydi. Ma'lumki, qo'shiqchilik eng ommaviy va ta'sirchan san'at turlaridan bo'lib, har-bir qo'shiqda u yaralgan davrning o'chmas izi bor. Tarixiy, mumtoz, folklor qo'shiqlari sirasiga kiruvchi juda ko'plab qo'shiqlarda vatan madhi, vatan sog'inchi, undan zavqlanish hissiyoti umuman olganda vatan sevgisi eng oliy qadryat sifatida ulug'lanadi.

Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitiladigan har bir o'quv predmeti hamda sinfdan tashqari olib boriladigan tadbirlar orqali amalga oshiriladi. Maktab o'quv predmetlari o'quvchilarni estetik ruhda tarbiyalash vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Estetik ta'lim-tarbiya tufayli o'quvchilarda bir qator ijobiy sifatlar shakllanadi. Jumladan, ularda kuchli hissiy mushohada, mustaqil tafakkur yuritish qobiliyati, mantiqiy fikrlash xususiyatlari tarkib topadi. Shunday ekan, umumiy o'rta ta'lim bosqichida o'quvchilarda estetik madaniyatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Xalqimizning ma'naviy madaniyatini rivojlantirish jamiyatda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan vazifa bo'lib, uni amalga oshirishda yoshlarning estetik tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Ta'lim-tarbiya mazmunini yangilash, ta'lim islohotlarini amalga oshirishning bugungi qizg'in pallasida o'quvchi ma'naviy estetik madaniyatini rivojlantirish muammosiga qay darajada e'tibor berilmoqda, degan savol tug'iladi.

Xususan: O'quvchilarga estetik ta'lim-tarbiya berishda ma'naviy merosimizning tarkibiy qismi bo'lgan musiqiy folklor etakchi o'rin egallaydi. Ta'lim jarayonida musiqiy merosdan foydalanish natijasida o'quvchilarni murakkab o'quv yuklamasidan xalos etish, ularni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, estetik didini rivojlantirish uchun imkoniyat vujudga keladi. Bu kabi vazifalarni amalga oshirishda o'zbek musiqa folklorining ritmi, o'quvchiga tez ta'sir qilishi alohida ahamiyatga molik. O'zbek musiqa folklori o'zining etnik xususiyatlari va uslubi bilan boshqa voqa folkloridan keskin farq qiladi. Yuqoridagilarga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqa folklorini nazariy va metodik asoslarini o'rgatish muhim ahamiyatga

egadir.

Yuqoridagi fikrlardan shu narsa ayon bo'ldiki, tadqiqotchilar e'tibori bir qator muhim pedagogik muammolarga qaratilmoqda. O'quvchilarni insonparvarlik, Vatanga muhabbat, bilim va ma'rifatga intilish ruhida tarbiyalash, urf-odatlar, an'analarni qadrlashga undovchi omil bo'lib, ular musiqa ta'limini zamonaviy talablar asosida tashkil qilish va shu bilan birgalikda o'quvchilarni estetik tarbiyalashni taqozo qiladi. Qayd etilgan muammolarni tadqiq qilishda quyidagilarni alohida hisobga olish kerak. Avvalo, musiqa ta'limining samaradorligini oshirishga ehtiyoj tug'ilmoqda. Qolaversa, musiqa ta'limi orqali o'quvchilarni estetik tarbiyalash usullari, vositalarini asoslash, estetik tarbiyaning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini ochish zaruriyati paydo bo'lmoqda.

Bolalar o'yin- qo'shiqlari o'z navbatida biron-bir she'riy matnga asoslangan, kuylash hamda jismoniy harakatlar bajarishga moslashgan bo'lib, har bir o'yin biror bir maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. Bolalar qo'shiqni ijro etish va o'yinni bajarish davomida qo'yilgan maqsadga erishishga intiladilar. Takroriy va izchil sur'atdagi bunday mashg'ulotlar bolalarni ham ma'naviy, ham ruhiy va jismoniy jihatdan takomilga etishuvida ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Quyida o'z tajribamizda qo'llagan va bolalarga o'rgatgan xalq musiqiy ijodiyotiga tegishli o'yin-qo'shiqlardan ayrimlarini musiqa darslarida o'rganish holatlariga tavsif berib o'tamiz.

1. "Choriy-chanbar". Bu o'yin-qo'shiq jismoniy harakatlar mushtarakligida amalga oshiriladi. Ushbu o'yin- qo'shiqni bolalarga o'rgatishda uning bir necha variantlari borligini nazarda tutish lozim. Shulardan ikkitasi haqida to'xtalib o'tamiz.

a) Bolalar davra qurib, oyoqlarining uchiga barmoqlarini tekkizib sanaydilar. Sanoqning oxiri kimda to'xtasa, shu bola boshlovchining u yoki bu shartini (bir oyoqda ma'lum bir sanoqqacha sakrash, o'yinga tushish va h.k.) bajaradi.

2. Ma'lumki, xalqimiz hayotida qizlarni arg'imchoq uchish o'yini keng tarqalgan. Arg'imchoq uchish navbatma- navbat amalga oshirilgan. Navbatda turgan qizlar qo'shiq kuylashgan:

Choriy-chanbar,
Biri anbar
Ona qiz qayoqda?
Ola-bula tog'da
Tog'man- zuvman,
Ona bosh- yonbosh,
Guldur gup.

Oxirgi misra kuylanganda arg'imchoq uchayotgan qiz bola o'zini erga otadi. U erga yiqilmasdan, tizzalari bukilib o'tirib qolmasdan tik tushsa, g'olib hisoblanadi. Aksincha bo'lsa, yutqazgan hisoblanadi.

2. "Kim oladi-ya, shuginani-ya". Bu o'yinda bolalar davra qilib chapak jo'rligida "Kim oladi-ya, shuginani-ya" deya jo'rnavozlikda kuylashadi. O'rtaga do'ppi yoki biror yumshoq buyum qo'yiladiki, o'yin qoidasiga ko'ra talabgor shu buyumni tizzalari bukilmasdan egilib, tishida ko'tarib olishi kerak bo'ladi. Talabgor bola davraga "Men olamana, shuginani-ya" satrlarini kuylab kirib keladi, chiroyli raqs harakatlarini bajarib, yuqorida bayon qilingan o'yin shartini bajarishga intiladi. Bu o'yinda har bir bola o'zining chaqqonligi, raqsga tushish mahorati, shu bilan birga jismoniy jihatdan nimalarni qodir ekanligini ko'rsatishga harakat qiladi.

Xalq musiqa ijodiyoti davr oynasidir. Ularda xalq hayotining ma'lum bir qirralari aks etadi. Shuning uchun o'zbek musiqa merosida o'ziga xos o'rin tutuvchi bolalar folklor qo'shiqlarini boshlang'ich sinflardan boshlab samarali ish shakli va usullaridan foydalangan holda o'quvchi-yoshlarga o'rgatib borish, ularni badiiy-estetik tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etishi shubhasiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T: O‘zbekiston, 2023. – 113 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risda”gi qonuni. O‘RQ–637–son 23.09.2020–T.: 2020. 75 b. // <https://lex.uz/doss/5013007>
3. Алавия М. Ўзбек халқ маросим кўшиқлари. – Т.: Фан, 1974. 77 б.
4. Атоев О.Кўҳна ва Навқирон Бухоро тароналари.Т.;2011.237б
5. Ражабов, Д. З., & Ражабов, Т. И. (2018). Формирование и развитие узбекской народной лирики. In *Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире* (pp. 207-212).
6. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. *Miasto Przyszłości*, 33, 167-176.
7. Ражабов, Т. И. (2021). Ўқувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. *Science and Education*, 2(11), 1094-1103.